

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 28 Volume: 6 Issue: 28

Güz 2013 Fall 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İNSANCIL YAKLAŞIM AÇISINDAN REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİ IN TERMS OF HUMANISTIC APPROACH: REŞAD NURİ GÜNTEKİN'S WORKS

Aykar SÖNMEZ*

Öz

Edebi metinler estetik zevk uyandırmak dışında toplumlar, yazarlar, devirler ve şahsiyetler hakkında fikir kaynağıdır. Yazarların işledikleri konular ve üslupları sosyolojik bir sonuca varmada bir pusula olarak kullanılabilir. Bu aynı zamanda yazarın insanı ve hayatı yorumlayışını anlamada da önemli rol oynar. Bu makalede Reşat Nuri Güntekin'in eserleri yabancılara ve gayrimüslimlere yaklaşımı bakımından incelenecek, yazarın insancıl bakışı kanıtlanacak ve yazarın kendi devri içindeki yeri bu anlamda irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Yabancı, Gayrimüslim, İnsancıl Yaklaşım.

Abstract

Except to give aesthetic pleasure the literary texts are the source of the idea regarding to communities, authors, periods and personalities. The topics studied by the authors and their styles can be used as a compass for getting a sociological result. At the same time this also plays a significant role for understanding the authors interpretation of human and life. In this essay, Reşat Nuri Güntekin's works will be examined in regard to his approaches to foreigners and non-muslims, the humanistic approach of the author will be proved and in this sense, the status of the author in his period will be examined.

Keywords: Reşat Nuri Güntekin, Foreigner, Non-Muslim, Humanistic Approach.

1. Giriş

Edebi metinlerin birincil amacı elbette ki estetik zevk uyandırmaktır. Yanı sıra, pek çok soruya da cevap verebilecek malzemeye sahip olduğunu konuyla ilgili nazariyelerden bilmekteyiz. Bir yazarın ya da belli bir gruba ait yazar ve şairlerin eserlerinin, ideolojik, felsefi ya da siyasi açıdan toplu olarak incelenmesi, hele ki devirleri de göz ardı edilmezse- şüphesiz o devrin, yazarın, grubun ya da devrin edebiyat anlayışının nasıl ve ne olduğu hakkında biz de bir kanaat oluşturur. Bu kanaat özellikle edebiyatla uğraşanlar için devrin, grubun hatta yazılan türün -en azından o dönem için- sınırlarını çizmede ve değerlendirmede bir ölçüt olarak kullanılabilir. Biz bu makalede gerek "ötekileştirme" kavramı etrafında gerek insancıl yaklaşım açısından Reşat Nuri Güntekin'in eserlerini konu aldık. Amacımız yazarın, ele aldığımız eserlerindeki yabancıları işleyiş biçimini ortaya koyarken Anadolu, Memleket ve Mütareke Dönemi edebiyatı başlıklarında Reşat Nuri'nin yerini barizleştirmek ve onun bu başlıklara etkisini ortaya koymaktır.

2. Reşat Nuri Güntekin Hakkında

Yazarımız 1889 Üsküdar doğumludur. Çanakkale'de başladığı eğitim hayatına Galatasaray Sultanisinde devam etmiş ve ardından İzmir'de, Müslüman çocuklarının

* Dr., Mareşal Fevzi Çakmak Anadolu Lisesi.

kayıtlarının alınmadığı Frerler Okulu'na kaydolmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile de eğitim hayatını tamamlamıştır. Doğduğu andan itibaren elit bir kesimle iç içe olmuştur. İbnürrefik Ahmet Nuri ile Kelebek adlı bir mizah dergisi çıkarmış, Milli Eğitim müfettişliği, milletvekilliği yapmış daha sonra devrimleri savunmak amacıyla Memleket adlı gazeteyi çıkarmıştır. Eğer yazarın hayatından yola çıkarak karara varacak romanlarındaki insancıl havayı yaşadığı bu rahat ve özgür hayata, bu hayatın sağladığı koşullara bağlayabiliriz.

Öte yandan Hakkı Süha (Uyguner, 1993:13) ondan bahsederken onun etrafına sıcak bir hava yaydığını, munis fakat yalnızlığı seven bir insan olduğunu anlatır ve şöyle der: "Nazik, tatlı bir ses. Öyle bir ses ki dinlerken, inanmak ihtiyacını duyarsınız." Anlaşıldığı gibi Reşat Nuri belki yetiştiği ortamın da etkisiyle mizacen de ılımlı bir insandır. Üstelik bu mizaç doğudan ve batıdan okuduğu klasik eserlerle aydın bir kişilikle tamamlanmıştır. (Uyguner, 1993: 14)

Nitekim Reşat Nuri; genel olarak ılımlı, müsamahalı, sorunları sömürmeden ortaya koyan, düşündüren bir yazardır. İnci Enginün (Enginün, 2010:441) ondan şöyle bahseder: "Reşat Nuri, şüphesiz ki toplumu, eğitim dünyasını ve dar dünyaları, sade yaşayışları içine hapsolmek zorundaki insanları en iyi anlatan yazardır. Birçok eserinde çok kuvvetli bir sosyal tenkit bulunur. Fakat ilk okuyuşta, okuyucunun bu cephesini hemen fark etmemesi mümkündür. Zira Reşat Nuri en derin ve hassas yaraları deşerken bile, okuyucusunun anlak tepkisini uyuşturan bir atmosfer oluşturur. İnsanı bilen, tanıyan ve zaaflarından dolayı insana acıyan yazar, okuyucusundan bu insanı kabul etmesini ister." Hakikaten, yazarın insana bakışını ve karakter yaratmadaki püf noktasını ya da ana kriterini açıklayan net bir tespittir.

Reşat Nuri'nin romanlarında esas konu kişiseldir. Kişilerin maceralarını anlatırken geride yer alan sosyal fon bize, yazarın çektiği fotoğraflar olarak yansır. Biz o kişiler vasıtasıyla olayın geçtiği sosyal ortamı tanırız. O sosyal ortamda da yazar, İnci Enginün'ün yaptığı tespiti uygulamıştır. Kurguladığı, o genelde hepimizin sevdiği, istediği sevgi dolu dünyanın içinden çekilmiş bu resimler yorumsuz gibi görünse de gerçekte yazarın bizi sevgiye, dayanışmaya teşvik ettiği resimlerdir. Bu dünyanın içinde çeşitli ırk ve dinden olduğu kadar, çeşitli mesleklerden ve kültür derecelerinden insanlar bulunmaktadır. Biz, aşağıdaki kitaplarını ırklar ve dinler açısından okuduk ve bu kitaplarda gördüğümüz ilgili bölümlere işaret ettik.

3. İnsancıl Yaklaşım Açısından İncelediğimiz Romanları ve Bu Romanlarından İlgili Bölümler

3.1.Eski Hastalık

Romanda ayrılmak üzere olan bir çiftin son anda başlarına gelen bir olayla, geçici bir süre için bir araya gelmeleri anlatılıyor. Yusuf, Züleyha'nın babasının cepheden arkadaşıdır. Onların buldukları kasabada, belediye reisliği yapar. Avrupa görmüştür. Züleyha ile evlenirler. Anacak bir süre sonra bazı sorunlar çıkar ve Züleyha İstanbul'a gittiğinde başka bir erkekle arabayla geziye çıkar ve kaza yaparlar. Olay gazetelere yansır. Henüz Yusuf'la ayrılmadıklarından Yusuf onu alır ve eski bir tekneyle denizden Adana'ya götürür..

"Gündüzleri kolejde meşguldü. Akşamüstleri mektep arkadaşlarıyla beraber havasına göre bahçe ve salon toplantılarında, yahut mahalledeki yetişkin Rum ve Ermeni kızlarıyla beraber denizde yahut deniz kıyısında geçirirdi." (Güntekin,1958:26)

"Mis Lorley'in okuduğu Amerikan romanlarının telkinlerinden, Boğaz'dan İstanbul'a iner gibi, ellerinde bir çanta ile Avrupa yahut Asya seyahatine çıkan Amerikalı kız muallimlerin, üç beş sene kolejde okuduktan sonra muhakkak bir yolunu bulup Amerika'ya aşan Ermeni kızlarının hayatından meydana gelmiş idealleri vardı, 'herkes kendi hayatını yaşmalıdır.', 'hiçbir sevgimiz bizi mukadderatımızın yolundan alakoyacak bir ayak bağı olmamalıdır.' Şeklinde roman cümlelerini daima tekrar eder ve annelerinin dizleri dibinde yaşayan, onların verdiği kocaya benliğini esir eden Türk kızlarını istihfaf ederdi." (Güntekin,1958:26) Bu fikir roman kahramanı Züleyha'nın fikridir.

Züleyha babasıyla beraber nasıl gezip eğleneceğinden bahsederken şöyle düşünür:

“Akşamüstleri- Rum kızlarının birkaç ay önce ecnebi zabitleriyle yaptıkları gibi- iki koluyla onun omzuna asılarak deniz kenarında gezinecek, gazinolarda oturacaktı. Sonra baba-kız otomobile binerek Beyoğlu mağazalarında alış-verişe gideceklerdi. Babası kamçısının ucuyla çizmelerine vurarak mağazanın içinde dolaşırken, kendisi şöyle dirseğini tezgâha dayayarak Rum, Ermeni satıcıları mum gibi karşısına dikecekti.” (Güntekin, 1958:28)

“Bazen viran ve renksiz bir kasabanın asker eliyle meydana getirilmiş bir parkında babasının birkaç zabıt arkadaşıyla çay içerken kendini bir macera filminde müstemlekedeki babasını ziyarete gelmiş bir İngiliz Misi şeklinde tahayyül ediyor ve bu hayal bir an için ona etrafında her şeyi güzel ve şiir dolu gösteriyordu.” (Güntekin, 1958: 33)

Sakızlı muhacir tayfanın hayatını anlatırken ağabeyi hakkında da bilgi verir:

“Sağ kalan ağabeyi bağcılık yapıyordu. Bu ağabeyin bir kolu sakat, daha doğrusu, bileğinden kesikti. Bir gün alış-veriş meselesinden dolayı üç yerli Rum, kardeşini dövmeğe başlamışlardı. Kolu sağlam olan ağası onların üçüyle de uğraşabilecek bir delikanlı idi. Fakat ötekiler bu sakat adamı, altlarına almışlar, Halil de yerde toz toprak içinde tepelenen, tekme ile dişi kırılan kardeşine yardım etmek mecburiyetinde kalmıştı. İşte bu sırada bir kaza çıkmış, Halil eline geçirdiği bir kunduracı bıçağı ile Rumlardan birini karnından yaralamıştı. Ele geçmiş olsaydı cezası büyüktü. Fakat o günlerde kırlarda çalılar arasında saklanmış, sonra bir kaçakçı sandalıyla Ayvalık’a kapağı atmağa muvaffak olmuştu. Anası ihtiyardı, onu bir daha görmek yoktu, fakat kardeşini belki bir gün görürdü.” (Güntekin, 1958:129-130)

Yusuf, Züleyha’ya Gölyüzü hakkında bilgi verirken:

“Akşamları bizim Gölyüzü’nü deniz basınca Ülfet abla mayosunu giyip plaj sefası yapar.” diyerek aslında bir sis tabakası olan bu gölü gerçekten suymuş gibi ama alaylı olarak anlatır. Daha sonra yazar bize Ülfet abla hakkında bilgi verir:

“Ülfet abla çiftlikte alil bir leylek gibi çerçöple ve ötekinin berikinin yardımıyla yaşayan, uzun, zayıf yarı meczup bir ihtiyar Habeş’ti.”

Teknenin doktoru Emin Bey, rahatsızlanıp ölünce onu karaya çıkarırlar ve orada buldukları ihtiyar, kimsesiz ve yarı meczup bir Giritliyi yanlarına alırlar. Gelecek kaygısı ve hiçbir yere bir bağlılığı olmayan, konuşkan, eğlenceli bir tiptir. Teknenin neşesi olur. Yazar onu kendi ağzıyla konuşturur. Hatta bir ara Rumca mevlit okuduğundan ve tekne halkının bundan nasıl memnun olduğundan bahseder. (Güntekin, 1958: 195-200)

Görüldüğü gibi bu bölümlerde yer alan gayrimüslimler kültürlerinin ve ekonomik durumlarının gerçek hayattaki yansımalarına uygun olarak çizilmişlerdir. Elbette ki o dönemde ir Müslüman- Türk kızı ecnebi bir kız gibi erkeklerle rahatça gezememektedir. Devrin bir özelliği olarak hepimiz bilmekteyiz ki ticaret daha çok gayrimüslimlerin işidir; özellikle de giyim-kuşamla ilgili olan kısmı. Bir diğer nokta Habeş ve Giritli sevimli insanlar olarak resmedilmiştir.

3.2.Gökyüzü:

Yurt dışına tıp okumak için çıkmış ama karıştığı siyasi olaylardan ötürü bu öğrenimini yarıda bırakmış bir gazeteci, yanına büyük halalarının torunu olan kimsesiz bir kızı alır. Spiritizmaya meraklı arkadaşları ve bu lise mezunu kızla beraber bazı maceralara atılır. Bu maceralar sırasında kız hastalanır ve uzun bir süre hastalıkla uğraşılır.

“Bu mahallelerde gece şimdiden başlamıştı. Bir ihtiyar dudu kapısının önünde kokuta kokuta palamut kızartıyor; bir çocuk elinde ikide bir yerdeki çirkef sularına düşürüp aldığı bir ekmele fırından dönüyor...” Mahallenin bizde uyandırdığı his pek de hoş bir his değildir.

Bursa’daki ruhlular bir evden söz ediliyor. Spiritizmacılar bu eve gidip ruh çağırıyorlar, onlarla konuşuyorlar. Bu ruhlar adlarından anlaşıldığı üzere Rum milletindendirler. Aralarında

geçen diyalogda adlarının Gafi ve Gorko olduğunu söylerler. (Güntekin:1964, .52) Daha sonra Mükerrerem ve arkadaşı, Sevim'le beraber Bursa'ya giderler ve ruh çağırma seansına katılırlar. (Güntekin,1964: 79-80)

Bu seans esnasında bayılan Sevim için bir doktor bulunup otele getirilir:

"Başka bir zamanımda olsaydı beyazlı şişman madamın kim olduğunu anlayınca mutlaka gülmekten katılırdım. Madam tıp fakültesi hocalarından meşhur bir doktorumuzdu. Krem rengi bol sadakor elbisesi, açık yakalı gömleği, beyaz iskarpinleri, beyaz panaması, beyaz ipek şemsiyesi ile uzaktan bana ellilik bir Ermeni madamı gibi görünmüştü." Bu doktor bol çeneli, kaba bir tip olarak çizilmiştir.

Sevim'in rahatsızlığı için bekçiye acil olarak doktor arattırılınca bekçi karakolda bir âşığı tarafından bıçaklanmış bir Rum kadınıyla ilgilenen bir doktor bulur. Sevim'in rahatsızlığının biraz düzelmesi şerefine evde rakıli bir sofraya kurarlar ve biraz eğlenirler. Tam bu sırada eve gelen akrabalar onları bu halde görürler. Yazar bu anı şöyle tarif eder: "Raşit çocuk ceketini, gömleğini çıkararak dekolte bir fanila ile kalmış, Doktor Hasan daralmış, buruşmuş sof ceketini, uzamış sakalıyla işportacı Yahudilere dönmüş."

Bu eserde de gayrimüslimler hakkında genel yaygın kanaatler dışında özel bir olumsuzluğa vurgu yapılmamıştır.

3.3Harabelerin Çiçeği:

Belediye hekimi Bursa'da karda gezerken insanlara, bu yaptığı işi nasıl açıklayacağını planlar. Çünkü yaşlıdır, hava soğuktur; bu havada gezmek pek akla uygun bir iş değildir. Ava çıkmış gibi yapabileceğini ve ormanda bir kulübede oturan Arap fakir bekçiden bir iki avlanmış hayvan temin ederek şehre dönebileceğini düşünür. (Güntekin,1960:19) Burada belki şu belirtilebilir. Genellikle, romanlardaki figürasyon kabilinden yer alan gayrimüslimler ya da Türk olmayan kişiler fakirdir. Eski Hastalığı Giritli gibi, Gökyüzündeki Ermeni dudu gibi.

Göz doktoru olan Süleyman, deniz kenarındaki bir balıkçı kulübesinde oturan ailenin kızı Maryanti ile ilgilenir. Bu kız onun ilk hastasıdır. Bu kızın Türkçesi de kendi gibi tatlıdır. Sarı saçlı, iri kara gözlü bir kızdır. Okumuş-yazmış değildir, âdetlerine bağlı, ahlaklı bir kızdır. Doktorun, onu ara sıra gezdirme teklifine karşı babasından izin almak gerektiğini belirtir.

Doktor, Maryanti'nin kör olan gözlerinin açılabilmesi fikrindedir. Bu konuda babasıyla da konuşur ve tedavi masraflarını karşılayarak gözlerinin açılmasını sağlar. Fakat sonra gözleri açılınca neşe bulan Maryanti'ye kendini göstermez.

Bu romanda baba-kız iyimser, güler yüzlü, imanlıdır. Eskiden zenginken fakir düşmüş bir ailedirler. Baba, ufak tefek, hasta yüzlü bir adam olarak çizilmiştir. İhtiyardır ve adı verilmemiş ondan hep "ihtiyar balıkçı" olarak söz edilmiştir.

Romanın sonunda Süleyman, teyzesinin Çengelköydeki evini kime sattığını araştırır. Evde bir Musevi ailesi oturmaktadır:

"...Evi satın almak istediğimi söyledim. Adamcağızın böyle bir fikri yoktu. Fakat değerinden ziyadece para verince, iş değişti. İnadıma hayret ederek razı oldu." (Güntekin, 1960: 97) Yahudiler hakkındaki yaygın kanaatten faydalanmıştır yazar.

3.4.Boyunduruk:

Lüks merakları olan ve eviyle ilgilenmeyen eşi yüzünden mutsuz olan bir profesörün öyküsüdür. Eşi sosyetik ir yaşam isterken ve buna göre yaşarken, profesör daha alaturka bir yaşantı arzu etmektedir.

Profesör Celil Hıfzı karısından ayrılmaya karar verdiği zaman Samatya'da bir Ermeni kadının evinde oturan arkadaşının teklifini kabul edip onun evine taşınır. Ev, alaturkadır, istediği gibi rahat rahat entari ve takunya ile dolaşabilecektir. Ev sahibi için şunları düşünür:

“Nazik duduy, gayet tatlı dilli, güler yüzlü bir kadındı. Hatta Celil Hıfzı, merhum Felek bacı ile onun arasında gizli bir benzeyiş buluyor, birisi bir Müslüman zenci, öteki Muşlu bir Hristiyan Ermeni olan bu iki kadın arasındaki bu yakınlığa hayret ediyordu.” (Güntekin, 1960: 165) Yazar dinden çok insanlık kavramının önemli olduğunu vurgulamak ister gibidir.

“Geceleri Nazik duduya komşu evlerden misafirler gelirdi. Kıranta Ermeni balıkçılar Nazik dudunun gençlik arkadaşları, samur kaşlı, ter bıyıklı, kırmızı yanaklı topaç gibi Ermeni kızlar...”(Güntekin, 1960:165-166)

Celil Hıfzı, oğluyla karşılaştığı anı, onu nasıl başından def ettiğini düşünürken Nazik dudunun aşçılığının derecesinden de bahsetmiş olur:

“Ben ne yaptım size, diye sızlanırken Nazik dudunun buharlı dolmaları boğazından geçsin!” O, bunları düşünerek eve gelirken onu karşılayan duduy yine güler yüzlüdür. Karşıdan görür görmez onu lafa tutar ve kayını Bedros ile rakı sofrasına davet eder. Bedros da oğlunu kaybetmiş bir baba olduğu için bu fikir Celil Hıfzı’nın hoşuna gider ve masaya oturur.

Bütün gayrimüslimler cana yakın çizilmiştir.

3.5Akşam Güneşi:

Kasabaya yeni gelen doktor, ihtiyar bir jandarma olan İsmail Çavuş’la konuşurken bir adam için “Bu adam galiba dini bütün bir adam Çavuş?” diye sorduğunda, yazar çavuşa şöyle cevap verdirtir:

“-Dininden sana, bana ne ki Doktor Bey? O, Allah ila kendi arasında bir iş...Benim atı da dereye sokup abdest aldırayım, beline köteği vurup secdeye yatırayım, yemini, suyunu kesip mükemmel oruç tutturayım...İnsan olmadıktan sonra ibadet neye yarar ki? Beş altı ay evvel burada İlya Efendi diye bir doktor vardı...Toprağı bol olsun, gavur muydu, Çıftı mıydı ben de bilmem amma nice Müslümanlardan daha iyi idi. Başı darda kalana medet ederdi. Haşa sümme haşa ben Cenab-ı Hakk’ın yerinde olsam bu İlya Efendi’nin kabrine her gece nur indirirdim. (Güntekin, 1957: 7)

Aynı Çavuş konuşmaya devam eder:

“Günah, aklının ermediği işe girişmek, ibadullahı zarara sokmaktır. Bey... sen işini bilmeden doktorluk edersen günah olur....Ahmet’in, Mehmet’in, Yorgi’nin, Mişo’nun koyununu, kuzusunu çalarlarken, ben Jandarma İsmail, yerimde rahat oturursam günah olur. Koyun çobanlığı etmesini bilmeyen adam mutasarrıflık, kadılık etmeğe kalkarsa günah olur.” Görüldüğü gibi jandarma, günahı tanımlarken milletler arasında ayırım yapmamaktadır. Türk’ü nasıl koruyorsa diğer milletleri de aynı şekilde korumaktadır. Din ve insanlık konusunda net, açık fikirlere sahiptir. Yazar yine insanlar için en temel değer olan insan olmak olduğuna vurgu yapmakta, ahlâkın bütün dinlerce ortak olan yönünü Çavuş ağzından anlatmaktadır.

Doktor, bu yeni geldiği kasabayı İzmir’e benzettiğini söyledikten sonra şunları ekler:

“...Burada ihtirasın hiçbir nevine tesadüf edilmez. Dağlarda çiftçilik, çobanlık eden Müslümanlarla, sahilde balıkçılık eden Rumlar’ın gayet iyi geçindiklerini görüyorum.” (Güntekin, 1957: 12)

Nazmi bey Paris’teyken bir ara kendini bu şaşaalı hayata kaptıracağını düşünür; bu ihtimalden korkar. Onu bundan kurtaran şey bir gerçeği fark etmesidir:

“...Sensir’de dünyanın her tarafından gönderilmiş genç zabıtlar vardı. Bunlar büyük ihtimamlarla seçilmiş çok zeki ve ateşli çocuklardı. Hele Balkanlılar, Sırp, Karadağ, Yunan gençleri sade asker gibi değil, biraz da politikacı, propagandacı gibi çalışıyorlardı. Daha ilk günlerde Balkanlıların bir noktada çok iyi anlaşmalarını gördüm: Türk düşmanlığı.”

Nazmi, burada Pavlof adında bir Bulgar arkadaşıyla karşılaşır. Bu kişi Abdülhamit’in desteğiyle Galatasaray’da bedava okumuştur. Nazmi’yle alaylı bir şekilde konuşur ve bu durum Nazmi’nin elbette ki hiç hoşuna gitmez. Hatta onu tokatlama arzusu duyar.

Daha sonra Bulgarların bir yemeğinde Türkler hakkında alaylı alaylı konuşmalar olur. Pavlof şöyle der:

“Makedonya’da, Trakya’da ümit ettiğiniz gibi, silah arkadaşlığı yapmayacağız arkadaşlar.” diyordu. “Osmanlı’yı kovmak için bir tenezzüh kâfi gelecek, muharebe onların düğünlerinden kısa olacak.”

Bu sözlere karşı Nazmi soğuk kanlılığını koruyarak cevap vermez, dışarı çıkar. Ve sahip olduğu hırsı, azmi, kararlılığı Pavlof’a borçlu olduğunu düşünür. Bu düşünce hakikaten yüksek bir düşüncedir. Eğitimsiz ve iradesiz insanın düşmanlığını bireyselleştirip kinini Pavlof’a yöneltmesi kaçınılmazdır. Oysa Nazmi, sahip olduğu hırsı kamçılacağı için Pavlof’a neredeyse gönül borcu duymaktadır.

Nazmi, Kudüs’te görev aldığı zaman Lübnanlı bir Katolik ailenin yanında pansiyoner olur.

“İhtiyar bir karı-kocadan ibaret Lübnanlı bir Katolik ailesinin evinde pansiyonerdim. Kadıncağız gayet güzel yemek pişirirdi; sofu ve çalışkandı. Bütün gün evin alt katındaki mutfak ile köşe başındaki küçük kilise arasında mütemadiyen mekik dokumakla geçirirdi. Kocasını boş zamanlarını civardaki çocuklara kilise ilahileri öğretmekle geçiren bir emlak tellalıydı. Yortular ve cenaze merasimlerinde okunacak ilahiler, benim evin taşlığında prova edilirdi. Karşımızdaki büyük bir manastır vardı ki, pencereleri baştan başa kapalıydı.”

“Uslanmağa azmetmiş bir insan için bu harap ve sessiz manastır ile aşağıda okunan ağır cenaze ilahilerinden daha mükemmel bir muhit daha sükûn verici bir itikaf köşesi olamazdı.”

Görüldüğü gibi, romanın başkişisine huzur veren mazbut bir aile resmi çizilmiştir.

Nazmi’nin eniştesi Köstence’de bir Rumen kadınına âşık olmuş, o kadar tutkulu bir âşk imiş ki, geceleri evlerinin bahçesinde bile buluşmaya başlamışlar. Amcasının kızı Naciye buna dayanamamış ve kocasını vurmıştır.

Nazmi Londra’ya giderken trenin Karaağaç istasyonunda kalması sebebiyle geceyi geçirmek için bir yer arar kendine ve:

“Çarşı başındaki bir ihtiyar Yahudi kadının pansiyonuna razı olmazsam geceyi istasyonun kanepeleri üzerinde geçirmekten başka çare kalmıyordu.” diye karar verir. Bu pansiyon ona göre, pek yer ve yiyecek ayırt etmemesine rağmen madamın bezir yağı kokan yüklü ve kerevetli basık odası bu sinirli gecesinde çok sıkıcıdır. Bu sebeple uyumaya gitmeden önce epeyce oyalanır.

Burada çizilen pansiyon resminin olumsuzluğu bizi aldatmamalıdır, geneli temsil etmez. Ayrıca elbette ki her ırkta her nevi olacaktır.

Nazmi kuzeni Şükran’la evlendikten sonra çiftliğe yerleşir. Burada bir tesadüfle iki küçük çocukla karşılaşılır. İhtiyar Kahya Halim Ağa onlara bu çocukların hikâyesini anlatır. Bu çocuklar kimsesizdir. Vaktiyle balıkçı olan babaları bir Rum kızını sevmiştir. Bundan iki çocuğu olmuştur. O balığa giderken kadınsa başka bir gence, paralı bir Rum gencine uyup Şira adasına kaçmıştır. Balıkçı bir süre sonra bunların izini bulmuş ve Rum genci öldürmüştür. Şimdi hapistir. (Güntekin, 1957, 99)

Burada da Rumlar için olumsuz bir söz söylenmese de çizilen karakterin olumsuzluğu açıktır. Hikâyeyi anlatan Halim Ağa kıskanç kocanın tavrını şu şekilde yorumlar::

“Oğlan namuslu idi. İyi yaptı velakin bu çocukları düşünmedi...” Bu yorum yine bir Türk tarafından yaptırılarak durum adeta yumuşatılmaya çalışılmıştır.

Nazmi bir iş için gittiği Bayındır’dan bir kayıkla döner. Kayıkta bulunanlardan bahsederken bir iki de Rum balıkçı olduğunu söyler. Reşat Nuri Güntekin’in eserlerinde Rumlar için neredeyse tek meslektir balıkçılık. Nitekim Nazmi ve Müftü Efendi gezerlerken bir

yerden keman sesi geldiğini işitirler ve sese doğru ilerler. Amcasının torunu Jülide keman çalmakta ve ortada kızlar dans etmektedir. Bu kızlardan birkaçı da Rum balıkçı kızlarıdır. (Güntekin:1957, 122) Yazar birkaç sayfa sonra Jülide'nin yine Rum balıkçı kızlarıyla olan arkadaşlığından bahseder. (Güntekin, 1957:134)

Jülide ve Nazmi arasındaki ilişki iyice düzelmiştir. Nazmi, kızın tuvaletleriyle yakından ilgilenir. Kasabanın tek terzi Madam Efterpi diye bir Rum'u bu iş için vazifelendirir. (Güntekin, 1957:: 198) Aynı sayfada Mösyö Mariyus Bon adında bir adamdan ve ailesinden söz edilir. Jülide bu ailenin kızı Janet'le akran ve arkadaşır. Büyük kız Silvi sorunlu bir evlilik yaşamıştır ve Nazmi de onunla konuşarak onu rahatlatma çabasındadır.

Romanda Mösyö Greguvar adında bir Fransız ve ailesinde de evlerinde verilen büyük bir eğlence sebebiyle söz edilir. Ayrıca Nazmi bir ara eski sevgilisi olan Fransız Jermen'e rastlar.

Reşat Nuri'nin eserlerine geçen bu eğlence sahnelerinin çoğunlukla gayrimüslimlerin mekânlarında geçmesi yazarın özellikle yaptığı bir seçim olmadığı kanaatindeyiz. Edebiyatımızda Batılı tarzda eğlence bildiğimiz gibi Tanzimat döneminde girmiş ve uzun yıllar sosyolojik sebeplerle bu şekilde devam etmiştir.

3.6.Acımak:

Bu romanda da yazarın pansiyon sahipleriyle ilgili milliyet fikri değişmez. Mürşit Efendi "bir arkadaşının delaletiyle ihtiyar, kimsesiz bir Ermeni kadınının evinde bir oda tutar." Daha sonraları bu viran evdeki kasvetli odasında ne kadar çok sıkıldığından bahsedecektir. (sf.48,62) Bu sebeple müdürlerden birinin delaletiyle başka bir Ermeni evine yerleşir.

"Burası daha işlek bir caddede, daha temiz ve kalabalık bir evdi. Ev sahibinin iki kızı vardı. Bazen onlara komşulardan da üç-beş kadın iltihak ediyor, evde adeta cümbüş oluyordu. Odamda otururken onların gülüşüp itişmelerini dinlemek zevkime gidiyordu." (Güntekin, 1957: 62)

Mürşit Efendi'nin müdürü Nasuh Bey bu odayı zaman zaman kendisi de kullanmaktadır. Bunu Mürşit haber alınca fena sinirlenir, doğru evine koşar ve evinde yakaladığı Nasuh'u iyice pataklayıp kapı dışarı eder. Bu eğlenceli Ermeni evi de bu şekilde onun canını sıkmıştır. Ev, bu iş için yataklık yapmıştır.

3.7.Yeşil Gece

Şahin Efendi, ağabeyinin hafız olma yoluna canından olması üzerine küçük Bedri'yi korumak için doktordan çocuğun zayıf olduğuna dair bir rapor almak niyetindedir. Bu amaçla o ve Bedri'nin annesi doktor doktor dolaşırlar ama diledikleri gibi bir rapor elde edemezler. Başvurdukları Yahudi ve Hıristiyan doktorlar ise açık açık: "Bize böyle şeyler sormayınız; dininize ait şeylere karışmayız." diye cevap verirler.

Burada yazarın bu konudaki hassasiyeti dikkat çekicidir. O devir insanını ve şartlarını düşününce bu cevap elbette ki en makul cevaptır. Her ne kadar yazarın eserlerinde din konusunda bir rahatlık görülse de içinde bulunulan duruma bakıldığında bu cevabın haklı ve yerinde olduğu fikrindeyiz.

Sarıova'da halkın pek hürmet ettiği bir yatır bulunmaktadır. Bu yatır kasıtlı olarak yakılmıştır. Komiser bunun failini ararken elinde bir delil geçer. Yatır sanıldığı gibi içkici Fransızca hocası tarafından değil, adi bir hırsızlık suçu sebebiyle yakılmıştır. İşin içinde kuyumcu Mardikyan ile antikacı Albert'in parmağı vardır. Bir hırsızın torbasında şamdan bulunur. Hırsız bunları kuyumcu Mardikyan'ın dükkânından aşmıştır. Kuyumcu ise bunları antikacı Albert Efendi'den almıştır. Oysa bu şamdanlar kundaklanan yatıra aittir. Olay tamamen aydınlandığında görürüz ki bu antikacı, Türkiye'deki cami, türbe vs.de bulunan kıymetli eserleri yurt dışına satan bir grupla anlaşmalı olarak çalışmaktadır. Bunun için de türbedarın oğlu ile anlaşmaya varıp türbeyi soymuştur. Burada da salt gayrimüslimleri suçlayamıyoruz, zira türbedarın oğlu da suçludur.

Savaş yıllarıdır. Kasabanın Hıristiyan mahallesi tarafında bir kargaşa çıktığını bildirir bize yazar. Rumlar, Müslüman bir sütçü ile oğlunu öldürmüşler, araya girmek isteyen bir bekçiyi de sopayla yaralamışlardır. Yaralı adam halkı kapı kapı dolaşp Rumlara karşı uyarıuş ve halkın bir kısmı olay yerine gelip kargaşanın artmasına sebep olmuştur. Camiinin karşısındaki ihtiyar Rum eczacının dükkânının camı indirilir, kepenklerine taş atılır. Bu Rum aslında Türk dostudur, ya da en azından öyle bilinmektedir. Genellikle Hıristiyanların oturduğu Yenimahalle'de oturmaz, eczanenin üstündeki evde oturur. Kalabalık gittikçe alevlenir ancak Şahin Efendi'nin akılcı tavrıyla bir süre sonra herkes dağılır ve Şahin Efendi kalabalık adına eczacı Rum'dan özür dileyerek, zararı karşılayacağını söyler.

Bütün bu taşkınlıkların savaş yıllarında olduğu unutulmadan değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyöruz. Kaldı ki buna rağmen romanda ezici, işgalci, işkenceci bir Rum halkı da görölmüyor.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz olaydan sonra başarısı ve uzlaşmacı tavrından ötürü Şahin Efendi, Rumlar tarafından karakola çağrılır. Onu karakolda İstrati Efendi karşılar. Halinden memnun bir şekilde gülümseyerek onu takdim eder. Yunan kumandanlığının Müslüman tebaa hakkındaki düşüncelerinden bahseder. Buna göre herkes kendi işiyle uğraşmaya devam edecek, ibadetini, ticaretini rahat rahat yapabilecektir. Halk üzerinde nüfuzu olan aydınlar bunu böylece halka anlatmalıdır. İşte Şahin Efendi de bu aydınlardan biridir. Şahin Efendi de bunu kendi lehine kullanabileceğini düşünüp kabul eder ki, gerçekten de halka bu sayede epey yardımı olur.

Romanın dikkat çeken önemli bir yanını Taner Timur (Timur:2002,79) Kemalist Reformizmin Yol Ağzı başlığıyla ele aldığı bölümde Ali Şahin'i incelerken, şu alıntıyla belirler: "...Müslümanlığın ilk saflığına' dönme gereği üzerinde durur. Fakat tarihi inceledikçe bunun da yanlışlığını anlar ve dinin her zaman 'zulme ve fesada alet olduğunu' kavrar. 'maddiyun' felsefesiyle ilgili yayınların oportünist yazarını tanıyınca yeni bir düş kırıklığına uğrar ve anlar ki 'zavallı memleket asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşamaktadır.' Yalnız idare değiştirmekle bir memleket kurtarılamaz." Romanın bütününe sindirilmiş olan fikir işte bu alıntıda da açıkça görölmektedir. Dinin yanlış yorumlanması ve ortaya çıkan yobaz Müslüman tipi Ali Şahin'in ağzından ve aklından eleştirilmektedir. Günümüzde bile hemen herkesçe kabul gören bu fikir Reşat Nuri'nin objektif tavrının bir delilidir. İslamcılık ve ırkçılığın eleştirisi olan bu eser, yazarın diğer eserlerinde görmediğimiz kadar net bir teze sahiptir. Diğer eserlerindeki insana yaklaşımı, gayrimüslimlere yaklaşımı, onları ötekileştirmemesi düşünülünce yazarın insancıl bir yazar olduğu "asıl olan insandır" şiarını benimsediği açıktır.

3.8.Çalıkuşu:

Feride'nin sınıf arkadaşlarından biri, Mari Pırlantacıyan, Kamran'ın Feride'ye getirdiği şekerlemeleri çok beğenir. Bu kız hem çalışkan hem de obur olmasıyla tanınır.

Feride ve teyzesi yerli zenginlerden birinin evine davetlidir. Feride, onların sohbetlerinden sıkılır. Bir ara Müjgan'ı kolundan çekerek ona şöyle der:

"Ne anlıyorsun bu Ermeni gelini edalı hanımlardan?" (Güntekin, 1993: 66)

Çalıkuşu konuşmaların sıkıcılığını belirtmek için bu benzetmeyi uygun görmüştür.

Feride'nin evlilik hazırlıkları vardır. Gelinliğini diken terziden "matmazel" diye bahsedilir. Konuşmasından anlaşıldığına göre bu matmazel, Rum'dur. (Güntekin, 1993: 99)

Feride, öğretmen olarak atandığı kasabada bir otele yerleşmiştir. Bu otelin odacısı Hacıkalfa adında yaşlı bir adamdır. Ermenidir. İyi yürekli, güler yüzlü bir insandır. Feride'yle yakından ilgilenir. Karısı Nevrik Hanım ve çocukları Mirat ve Hayganuş ile mütevazı bir hayat yaşamaktadır. Feride ile dost olurlar. Onun en büyük yardımcısı ve destekçisidir. Nitekim o Zeyniler köyüne tayin olduğunda da ailecek göz yaşları içinde onu uğurlarlar ve ihtiyaç duyduğunda yine yardımına koşarlar.

Feride, Ç... kasabasına tayin olduğunda oradaki düğünlere gider. Bu düğünlerde çalgı çalan kişi, küçük bir kumaş parçasına az bir paraya memnun olan, ihtiyar bir Ermeni kadınıdır.

Bütün bunların yanında, Feride'nin bir Fransız okulunda okuduğunu sörlerin ilgi ve şefkatiyle büyüdüğünü ve bu terbiyeyle Anadolu'da görev alan başarılı bir öğretmen olduğunu da söylemek gerekir.

3.9Ateş Gecesi:

Ağabeyi, veliaht Reşat Efendi'nin saraylılarından bir kızla evlendiği için sürgün edilen Kemal, daha okul yıllarında bir çocuktur. Milas'ta Rumlarla iç içe bir hayat sürmeye başlar. Rum mahallesinde bir Ermeni kadının evinde kalır. Etrafında birçok Rum kızları vardır. Onlarla hoş günler geçirir. Bütün mahalle kendisinden memnundur.

Bir ataş gecesinde yani Hıdırellez'de, kilisede bir Rum kızı görür ve onunla aralarında gizli bir yakınlaşma olur. Ancak çok geçmeden kızın Giritli bir Müslüman kızı olduğunu öğrenir. Bu kızın evinde, ailesinde herkes Rumca'yı çok güzel konuşur. Hatta ağabeyinin güzel Türkçesine rağmen Afife adındaki bu kız ve ablası Rumca'yı Türkçeden daha iyi konuşurlar. Afife'ye de aile içinde Rumca'yı çağırıştırır biçimde "Fofa" denir. Romanın baş kişisi Kemal Murat, bu kızın oturduğu konağa sıkça gidip gelmeye başlar. Kızın ağabeyi Doktor Selim Bey'le ilişkileri iyidir. Aile onu kendi çocukları gibi sevmektedir. Bu süreçte Kemal Murat, evli ve çocuklu bir kadın olmasına rağmen Afife'ye iyice âşık olur. Uzun çilelerden sonra ona aşkını ilan eder ama karşılık bulamaz.

Sürgün bitip İstanbul'a döndüğünde iyi mevkilerde işler bulur. Seneler sonra Afife çıkar gelir. Köşkte bir süre kalır. Afife nihayet, Kemal'e olan gizli aşkını itiraf eder.. Bombardımanın olduğu bir ateş gecesinde çatı katında beraber olurlar. Ancak Kemal'de eski muhabbet ve yakınlık kalmamıştır. Yine elden geldiğince onu hoş tutmaya çalışıp Milas'a gönderir.

Bu roman, Herkül Millas'ın da dediği gibi gerçekten bir Rumlar romanıdır. (Millas, 2000:176) Türk, Müslüman, Ermeni, Yahudi hep birlikte dostça bir hayat sürmektedir. Bu topraklarda birçok kişi, kiliseye girmenin caiz olmadığını düşünüyor olmasına rağmen, romandaki kişiler bu konuda gayet rahattır.

Bu romanda ayrıca dikkat edilmesi gereken bazı noktalar da vardır:

Kaymakamın altın ve balığa olan zaafından söz ederken, Meşrutiyet'in ilk günlerinde rüşvetçilikle suçlandığını ve bir tefeci Yahudi ile adının anıldığını ve halkın onları rezil ettiğinden bahseder. (Güntekin, 1958: 18) Tefecilik mesleği, genellikle kuyumculuk antikalılık gibi işlerle uğraşan gayrimüslimler tarafından yapılmaktadır.

Kaymakam geceleyin Kemal'i kalacağı pansiyona götürürken yolda bir yandan da Milas'ın mahallerini tanıtır:

"-Yahudi mahallesi... Halkı fazla kibritçidir amma, yine ötede beride biraz ışık var. Bunların arasında hayli altın babası vardır. Kılığına kıyafetine bir sardalya kuyruğu ile geçinmesine bakarsan eline on para ver, fakat..." Bu tasviri yapan kaymakamın para ve hurs zaafından söz etmiştik.

Nihayet Kemal'in kalacağı Rum mahallesine gelinir. Bir Ermeni matmazelin evinde kalacaktır. Matmazel elliye geçmiş bir kızdır. Nişanlısı ölmüş ve o da bir daha sevmemiştir. Kemal, mahalleyi ilk gördüğünde şöyle tasvir eder:

"Rum mahallesindeydik. Karşıda bir kilise, daha doğrusu bir manastır cephesi göze çarpıyordu. Meydanın etrafını saran insanlar oturuyor, çocuklar oynuyor, kol kola kızlar piyasa ediyordu."

Bu mahalle, roman boyunca hep böyle şen şakrak, neşeli resmedilmiştir. Kaç-göç devrinde olan Müslüman mahallelerinin aksine bu mahalle her vakit her cinsten her ırktan insanla cıvılcıdır:

“ Çocuklar, kilise duvarından bağırsa bağırsa meydana dökülürken evlerdeki hayat yavaş yavaş sokağa intikal ederdi.”

“Pazar kurulur gibi kapıların önüne kerevetler, iskemleler, çıkırıklar, testiler, zerzevat tepsilere çıkar, hasırlar serilirdi. Gündüz tezgâh dokuyan şalvarlı ihtiyarlar şimdi çıkırık çevirirler, genç kadınlar bir araya gelerek zerzevat ayıklar, yahut dolma sararları. Kundaktaki çocuklarından hafif hastalarına ve yatalak ihtiyarlarına kadar Kilise Mahallesi'nin bütün nüfusu bu saatte sokaktaydı.”

“Misafirlikler ve ikramlar orada yapılır, ufak tefek para ve miras davaları orada fesh edilir, düğün ve drahoma pazarlıkları orada neticelendirilir, suçlu çocuklar orada dövülürdü. Guruba doğru akşam gezintisine çıkan kilise başpapazı hemen her kapıda durup konuşur, bazılarında içeriden merasimle çıkarılan bir koltuğa oturur kahve veya likör içerdi... Asıl demokrat kalabalık arka sokaklardaki izbelerde yaşar ve geceyle beraber, eğlenceli bir karnaval kalabalığı halinde ara yollardan meydana dökülürdü.” (Güntekin, 1958: 36-37)

Kemal, kaymakam ve doktorla mahalleye girdiğinde etraftan epey ilgi çekerler. Daha sonraları eğlenceli günler geçireceği kızları şöyle anlatır:

“Birbirlerini bellerinden kavramış, baş başa vererek ve bir musluk akar gibi durmadan konuşarak piyasa eden kızlar arasında bir merak uyandırmıştık.”

“Biz her kapıda ayrı ayrı durarak yolumuza devam ederken onlar, tezgah mekikleri gibi süratle gidip geliyorlar ve her karşılaşmada yandan horoz bakışlarıyla bizi süzüyorlardı.”

Kemal daha sonra bu kızlardan ilk önce kimsesiz Stmatula, daha sonra verdiği önem sırasıyla Maryanti, Eleniça, Despina, Rina, Miyeris, Penelopiça ile arkadaş olur. Bu kızlardan ilki genellikle pek sevilmeyen bir kızdır. Ancak Kemal'in kaldığı Varvar dudunun evine en rahat girip çıkan odur. Kemal'e yakın olabilmek için akşamları onun yoluna çıkar. Bir delilik anında Kemal'in onu kapı arkasında sıkıştırmasına ne engel olur ne de Maryanti gibi kızlar. Çünkü Kemal aynı gün aynı haleti ruhiye ile Maryanti'ye de yaklaşmış ama ondan okkalı bir tokat yemiş ve azar işitmiştir.

Görüldüğü gibi kızlar sırf gayrimüslimler iye topyekûn ahlaksız resmedilmemişlerdir.

Bu mahallenin en güzel yanı her dinden insanın bir arada yaşamasıdır. Müslüman kaymakam ve Kemal, Rum Muhtar Lefter Efendi, kilise papazı Ortodoks Hirisantos ve iki Ermeni ev halkından biri olan Varvar dudu hep beraber mutlu saatler geçirirler. Varvar dudunun evinde verilen bir ziyafette Varvar dudunun şu sözleri dikkat çekicidir:

“- Rum Ortodokslarını günahım kadar sevmem. Gelgelelim Milas'ta benden başka Ermeni nüfus yoktur ki, Ermeni kilisesi olsun...e, herkes dinli dinince camisine, havrasına, kilisesine giderken ben zındık gibi evde oturayım? Bilirsiniz, Müslümanlar için bile camii bulamadıklarında kilisede namaz kılmak haktır. Sonra bir ayağımız çukurdadır. Günün birinde Mevla nasılsa beni Kegam'a kavuşturacak...Cenazem köpek cenazesi gibi kalsın sokakta? Baba Hirisantos'un kara gözlerine âşık değilim. İlle velakin bir gün ölürken onun eline kalacağım. Günahımı o çıkaracak...” Dinlerin kardeşliği ve asıl olan insandır, insanlıktır fikrine Ermeni bir kadın ağzından vurgu yapmıştır yazar.

Kemal uzun süre acısını çekeceği aşkı Afife'yi de Müslüman olmasına rağmen ilk kez bir kilisede görür. Ve yine yıllar sonra onu gördüğünde de bir gezinti sonrasında bir kilisede dua edip ağlarken uzaktan izleyip onu düşünür. Daha sonra da romanın başkişisi bu fikri tekrarlar:

“Afife'nin yüzüne daha ziyade dikkat edince kapalı kirpiklerinden yüzüne yaşlar indiğini gördüm. Sklavakiler'in son kızı yabancı bir dinin resimleri ve mumları arasında ne

arıyor niçin ağlıyor? Dinler yabancı, fakat elem aynı mayadan çıkmış, aynı kanuna boyun eğmiş bir cinsin aynı elemi...”

“...Evet, Sklavakiler’in son kızının kendine ağladığını zannederken daha derin ve eski bir şeye, ebedi viranlığına çare bulunamayacak bir dünyaya ağlar gibi bir hali var.” (Güntekin, 1958: .252-253) Dikkati çeken bir nokta da yazarın bu aileden bahsederken genellikle “Slavakiler” unvanını kullanmasıdır. Bu aile Milas’a göç etmiş Giritli bir ailedir. Bu Sklavaki adının anlamını daha sonra Kemal’in babasının ağzından dinleriz. Buna göre Selim Bey, aslen Tekirdağlıdır. Babası savaşta esir düşünce Girit’e kaçmış ve orada bir aile kurunca memleketine dönmemiştir. Esirken onu, bu manaya gelen Sklavaki adıyla çağırırlarmış. Hürriyetini kazandıktan sonra da bu ad ona soyadı olarak kalmıştır. Yazarın da onu bu adla anması ve bu ailenin kendi aralarında, özellikle de başkalarından gizli konular olduğunda Rumca’yı tercih etmesi, iki kültürün ne kadar kaynaştığının bir göstergesi olsa gerektir.

Hep neşe içinde resmedilen ve Kemal’in hoşuna giden bu sokak, Kemal’in düşüp bacağı kırmasından ve uzun süre Selim Beyler’in köşkünden dönememesinden dolayı ruhunu sıkıya başlar. Çünkü bu süre içinde Kemal için artık tek bir kadın, Afife vardır. Kendi evine döndüğü ilk gün bir an evvel yalnız kalmak ister. O kadar ki eskiden zevkle dinlediği Varvar-Kegam aşkını bile dinlemek istemez; Varvar duduyu odasına gönderir.

Daha sonra kaymakamın, Kemal’in Afife’ye olan aşkından emin olmak için uydurduğu bir yalan esnasında Rum mahallesindeki kızlardan şöyle bahsettiğini görürüz:

“İstediyin de o değil miydi zaten? İzmir Kordon’unda kızlarla al takke ver külah keyif sürersin. Orası koca memleket... Karışanın görüşenin yok. Para bol. Bak bakalım İzmir yosmaları kilise mahallesindeki dudu yavrularına benziyorlar mı?” (Güntekin, 1958:184)

Aradan yıllar geçtikten sonra İstanbul’a gelen Afife’yle Kemal ve annesi çocukları da alarak bir gezintiye çıkarlar. Etrafta Rum ve Ermeni aileleri vardır. Fakir esnaf aileleri gazinolara ve etrafındaki bayram yerine çoluk çocuk yayılmış, müzik eşliğinde yiyip içmektedirler. Bu ortam Kemal’e eski günlerini hatırlatır, o günleri özlemle anar.

3.10.Miskinler Tekkesi:

Bu romanda dilencilik yaparak geçinen eski bir konak çocuğunun başından geçenler ve onun şahsında da ona benzeyen insanların oturduğu yerler ve yaşam biçimleri anlatılır. Mekân genel olarak İzmir’dir.

Romanda yer yer zenginlik açısından, gayrimüslim-Müslüman karşıtlığı verilmektedir. Örneğin sf. 47’de romanın dilenci kahramanı olan Kocabaşların son torunu, evsiz olduğu bir sırada “Yahudi meşatlığı”nda yattığını söyler. Sf. 53’te ise fakir Türk Mahallesi olan “Tamaşalık” ile ona komşu olan zengin Frenk mahallelerinden bahsedilir. Ancak aslında burada ayırım, insanların milliyetlerinden çok dinlerindedir. Yani Türk mahallesi demek yerine Müslüman kesimin oturduğu mahalle demek daha doğru olacaktır. Mahalle sakinleri arasında Araplar da bulunmaktadır.

Bir dilenciden daha söz edilir: Şeyh Abdu. Arap kadını döverken anlatır onu yazar. Mesule Kalfa, onun muntıkasında dilendiği için döver onu. Kocabaşların torunu Şeyh Abdu’dan söz ederken “Başı dargın bir vakarla gökyüzüne kalkmış durur ve bembeyaz bornozun hak ettiği paralar durmadan yağardı. Daha garibi Müslümanlar gibi Ermeniler, Rumlar hatta Yahudiler de onun müşterileriydi.” der.

Sf. 63’te Kocabaş’ın evine gelen bir fakir oğlan çocuğu ve onun genç annesinden söz edilir. Anne çok gençtir ve çalıştığı için oğlunu Havra Sokağında bir Yahudi kadına bırakır. “Kırk para bir şey değil gibi görünür ama Yahudi karısının taşlığındaki çocukların gününe göre kırkı, elliye bulduğu düşünülürse...” derken Yahudi kadının ne kadar çok para kazandığı ve fakirlere karşı bu konuda acımasız olduğu ima edilir. Acımasızlık iması Mesude Kalfa’nın şu sözleriyle iyice belirginleşir: “Ayo kızım... Yahudi karısı döver bu güzel oğlanı.” Kocabaş ve kalfa oğlana bakmaya karar verirler. Annesi de bunu itirazsız kabul eder. Bu durum üstüne

Kocabaş içinden şöyle düşünür: “ Kibar bir mahalle bulunsak böyle garazsız, ivazsız bir teklif türlü vesveselere yol açardı: “Çocuğu yiyecek miyiz? Canbazlara yahut Yahudiler’e mi satacağız?”

Sf. 191’de bir imamdan ve onun çocuklarından söz edilirken küçük kızının bir Rum terzinin yanına girdiği söyleniyor. Daha sonra bu kız ailenin diğer fertleri gibi işlerini ilerletir ve ustası olan Rum yanına makastar olarak alır.

3.11.Kızılılık Daları:

Romanda Bolu’dan İstanbul’a gelen bir dede ve iki torunun, tesadüfen köşk sahibi zengin bir aileye karşılaşmaları sonucunda gelişen olaylar anlatılır. Bu torunlardan kız olan köşkün sahibi Nadide Hanım’ın isteği üzerine köşkte kalır. Diğer ikisi yollarına devam eder. Köşkte kalan Gülsüm’le köşk halkının çatışması kurgunun temelidir.

Gülsüm’ün dedesi yürüyerek yol kat etmekten bahsederken Gülsüm hızını kestiği için “Ermeni gelini gibi kırtır durur.” diyerek şikâyet eder. Aynı sözcükleri daha sonraki bölümlerde köşkün hanımı Nadide Hanım için de kullanır onun için.

Sf.44’te Karamusallı nine adı ile anılan bir konak sakini vardır. Bu kişi bir Van Ermeni’sidir ama “şimdi ne Vanlılığından ne de Ermeniliğinden eser kalmıştır.” Onun ırkına bağlılığını (!) şu sözler açıkça ortaya koyar: “Merhum Paşa, gençliğinde iki buçuk sene Van’da bulunmuştu. Yanında Karamusallı sütüne yahut eski adıyla Makruhi Hanım, Karamusallı Süleyman’ın al yanaklarını görünce mintarafillah yüreğinde Müslümanlığa karşı bir muhabbet uyanmış, hak dini kabul ederek nefere varmıştı.”

Köşkte bulunan diğer bir yaşlı kadın da Nevnihal Kalfa’dır. Bir gün Gülsüm’le konuşurlarken Gülsüm ona “koyunlar olamasaymış erkek çocukları kesecekmişiz?” diye sorunca o: “Bunu o Ermeni dudusu mu söyledi?” diyerek Karamusallı’yı kast eder. Ancak yazar burada parantez içinde bir açıklama yapar: “Kalfa, Allah’ın Müslüman doğanlarla sonradan Hak dinine girenler arasında bir fark koymadığını bilir, fakat sütineyi düşürmek için daha kuvvetli bir silahı olmadığından çaresiz bunu kullanırdı.” Gülsüm, kalfanın Karamusallı öldüğünde, Ermeni Papazların gelip “bu bizdendir” diyerek onu alacaklarını, Müslüman mezarından çıkarıp “gavur mezarına” koyacaklarını düşünüp üzülür. Görüldüğü gibi yazarımız yaptığı açıklamayla yine tavrını ortaya koymuştur.

Bu kalfayla Gülsüm arasında epey bir süre iyi bir diyalog vardır. Kız ona köşkte olan biteni anlatır. Bu dedikodular arasında, bir gün ona da oda hizmetçisi Eleni’den işittiği bir dedikoduyu da getirir. Burada işi hizmetçilik olsa da dedikoduculuğu ile ırkı arasında bir ilgi kurulmamıştır.

Köşkün yaramaz kız evlatlıklarından Nadide Hanım’ın gözüyle bahsedilirken, onların geçen her satıcıdan bir şeyler aldıklarından bahsediliyor. Bu satıcılar arasında Yahudiler “İhtiyar satıcı Yahudilere kadar sokaktan bir erkek geçti mi kendilerini pencerelerden atmağa kalkıyorlardı” şeklinde bir cümleyle anılıyor. Yine Nadide Hanım, bu evlatlıklardan olan Gülsüm’ü azarlarken Yahudileri düşünmeden edemez. “ Seni pasaklı pellaço seni! Çamaşırını yıkamağa vakit yokmuş. Bir dikiş iğnesi bir sap iplik alıp şu yırtıkları dikmeğe de mi vaktin yok! Cumartesi Yahudisi gibi senin elin iğne iplik tutmaz mı?” diye kutsal günleriyle Yahudilere dokundurmadan edemez.

Ermeniler bir de evin en küçük torunu Bülent vasıtasıyla romana girerler. Bülent ve Gülsüm kavga ederken Bülent’in kolu incinir ve Samatya’dan Şehbaz diye bir Ermeni çıkıkçı getirtilir. Bu kavga olayından sonra Bülent, Gülsüm’den “eskici Yahudi’den korkar” gibi korkar.

Romanın sonlarında amca torunu Murat vasıtasıyla köşkte asılı duran bir resimden haberdar oluruz. Bu resim Nadide Hanım’ın büyük babası Ermeni, Asador Baydan Efendi’dir. Murat ondan muhabbetle söz ederken Nadide Hanım sadece “paşa değildi.” diye kestirip atar.

3.12.Gizli El:

Yazarın ilk romanıdır. Sedat Simavi'nin isteği üzerine roman yazmaya karar vermiştir. Ancak bu ilk roman sansüre takılır. Damat Ferit hükümetinin odun skandalı olduğu için, kitaptaki odun meselesi, afyon meselesi olarak değiştirilir.

Şeref Bey, maliye memuru olarak Gemlik'e gider ve oranın ileri gelenlerinden Şeref Bey'in kızı Seniha ile evlenir. Önceleri bu eve, çocuklara ders vermek için çağırılmıştır. Ancak zamanla evde sevilir, sayılır ve bazı olaylardan sonra damatları olur. Bu durum onun hayatında birçok şeyin kendiliğinden oluvermesini, hayatının kolaylaşmasını sağlar. Hızla yükselir, ağır işlerden kurtulur; askere gittiğinde bile sadece yazıcılık yapar, cephede savaşmaz. Bütün bunlar karısının ailesinin nüfuzu sayesinde olur. Ancak o bunun böyle olduğunu bilmez. Bahsedilen gizli el budur.

Şeref Bey, askerdeyken Madam Burot adında bir kadının otelinde kalır. Bu otel daimi ve hatırlı müşterileriyle ünlüdür. Bu müşterilerden biri büyük dutlukları olan Ermeni bir tüccardır. Masada kumar oynarken görülür. Onlara hizmet eden ise "hacı" diye çağırıldıkları ihtiyar bir Ermeni garsondur. Şeref Bey, kayınbabası Aziz Paşa ile bu kumar oynayanların yanına gider. Bir süre sonra Aziz Paşa da oyuna katılır ancak cebinde parası kalmayınca, damadından ister. O da son istediğinde bozuklukları eline verince Ermeni tüccar ona, iyi finanse ediliyorsun, diye takılır. Ermeni zengini ile Türk zengininin farkı dersek sanırım burada biraz zorlama yapmış oluruz. Çünkü bu konuda ciddi bir tavrı yoktur yazarın.

3.13.Kavak Yelleri:

Eşini kaybeden Doktor Sabri'nin romanıdır. Okulu bitirdikten sonra bir kasabaya yerleşir ve zaman içinde orada türlü politikalarla tutunmaya çalışır. Evlenir, çocuğu olur. Ancak eşi vefat edince oradan ayrılır. İstanbul'a gezmeye gider. Bu arada başından çeşitli maceralar geçer.

Karısının ölümünden sonra onu kasabaya bağlamak isteyenler, ona bir çiftlik almasını önerirler. Önerdikleri çiftlik Milli Mücadele döneminde Yunanistan'a kaçmış ve orada vârisiz ölmüş bir ihtiyar Rum'a aittir.

Gemide karşısında Ermeni bir çift oturur. Karakterleri olumlu olarak çizilmiştir. Konuşmaları kendi ağızlarıncı verilmiştir.

İstanbul'da kaldığı otelin garsonu da bir ihtiyar Rum olan Koço'dur. Romanın başkişisi onu "Politika meraklısı, geze ve cana yakın bir Rum" olarak tanıtır. Gerçekten romanda olduğu bölümlerde böyledir. Sabri Bey'in kolundaki rahatsızlığı için ona bir Rum doktor önerir. Daha önce kendisi de bu doktorun tedavisinden memnun kalmıştır. Daha sonra ona Koço, İstanbul'u eğlence yerlerini anlatır. Sabri Bey bunu aktarırken bize " bu ihtiyar Rum garsonla ahbablığı ilerletmekteyiz" der. Onu, kasabadaki iş ortağı müftüye benzetir. Öyle bir yakınlık duyar. Onu anlatırken bir ara küçük bir harp vurgunculuğu yaptığından da bahseder.

Sabri Bey, İstanbul'da gezerken üst üste birkaç gece aynı Rum fahişe kızlarla karşılaşır. Bu kızlar ona bira içmeyi teklif ederler. Kendi şivelerince konuşurlar. Onlara karşı epey direndikten sonra nihayet pazarlığı yapar ve içlerinden biriyle mezbele gibi bir otele gider. Otelde yakından ve ışık altında gördüğü bu kadının aslında hiç de tahmin ettiği gibi olmadığını görür. Aralarındaki konuşmalar kadının tavırları hoşuna gitmez. Romanın ilerleyen bölümlerinde de bu anısını kötü olarak hatırlar. Hatta bu kadından bir ara "kirli kokana" diye bahseder. Rumlukları ile fahişelikleri arasında direkt bir ilgi kurmasa da yine de onlara fahişelik görevi vermiştir, yazar. Bu otelde her şey kötüdür. Bir de yaşlı Rum kadınlar vardır. Fakir ve hastadır. Ne göze ne gönle hitap edecek şekilde çizilmiştir; kötü sefiş bir manzara gibi anlatmıştır yazar.

Sabri Bey, Koço'nun karısının hasta olduğunu duyunca muayene etmek için onlara giderler. Ama kadın çoktan ayaklanmıştır. Hastalığı kalmadığı için Koço mahcup duruma düşer. Onu döveceğinden bahseder. Sabri ile Koço eve geldiklerinde evin güzel, kızı çamaşır

yıkmaktadır ve ev dağınıktır. Oturdıkları mahalle fakir bir mahalledir. Doktor muayeneyi bitirip geri dönerken şöyle düşünür: “Dönüşte Koço küçük gönüllülüğüme, komşularına yazdığım reçetelerime ve hele kesemden verdiğim taksi parasının yarısını dahi kabul etmeyişime teşekkür etmek için zaten kıt olan Türkçesiyle kelime bulamıyor, bizim kazanın köylüleri gibi bana dua ediyordu ve ben, hangi dille olursa olsun hiçbir zaman bundan vazgeçilemeyeceğini görüyordum.”

Sabri Bey, ara sıra kütüphaneye gider, alanıyla ilgili yeni kitapları takip eder. Bu kütüphanenin görevli memuru, yaşlı ve zayıf bir matmazeldir. Ondan bazen “kuru matmazel” olarak da söz eder. Bu matmazelin Fransız olma ihtimali var. Daha sonraki bölümlerde bu kütüphanenin Fransız Kütüphanesi olduğunu belirtir. Matmazel de zaten Fransızca konuşmaktadır. Bu kadınla anlaşabilmek için bir ara Yahudi Fransız hocalarından ders almak gerektiği fikrine varır.

Koço, onu bir gece yemeğe alır. Evin kızı yemekte gayet şıktır. Damatları Sokrat resmi giyinmiştir. Damat eski kitap satıcısıdır. Yemekte bir de papaz vardır: “Koço benim şerefime bir de kellesi, kulağı ve kılık kıyafeti yerinde bir papaz davet etmişti.” Bu adam “derya gibi” bir adamdı, oldukça bilgiliydi. Yemekte vakit ilerledikçe, papaz; damat Sokrat’la açık açık şarkılar da söylemeye başlar. Sokrat taklitler yaparak açık saçık şarkılar söyler. Papaz da nasıl öğrendiği anlaşılamayan bu şarkılara ilahi söyleyen davudi sesiyle katılır. Koço, doktoru eve götürürken bu terbiyesizliklerden dolayı sürekli özür diler, Sokrat’ı ve papazı kınar. Sokrat’ın mütareke döneminde Yunanistan’a kaçmış olduğunu, tebaa değiştirdiğini, açkgöz olduğunu söyler. Buraya şimdi 1 aylık izinle gelmiştir. Ancak bu gecenin sonunda doktor: “Bu fakir Rum evinde tanıdığım kitapçı Sokrat ve şarkı söyleyen papazla kadın ve kız, benim kasabadaki Karabağlı yenge, ablalar, müftü ve daha birçokları arasında en küçük bir münasebet yoktur. Buna rağmen niçin bu geceyi orada, onlar arasında geçirmiş gibi sükûnet hissettiğimi anlayamadım.” diye düşünür.

Sabri Bey okul yıllarından bahsederken Iraklı bir arkadaşını tasvir eder. Çalışkan, terbiyeli ama anlayışı kıttır.. “ Akşamları arka sırada adeta itikâfa çekilir gibi sallana sallana derslerini hazırlamağa uğraşırdı:”

İstanbul’da rastladığı eski bir arkadaşının evinde Arap bir bacı vardır. Bunu biraz ikiyüzlü olarak çizer yazar. Bu arkadaşının hanımının bir eski hanı vardır. Burada hep alt tabakadan insanlar kiracıdır. Bir gün arkadaşı burada bir kavgaya tanık olur. Bir Rum bir de Ermeni kız kavga ederler. “Kızları ayırmak doğrudan doğruya kavgaya karışmak gibi bir şey. Zaten komşular arasında da bu azgırak gibi mahluklarla başa çıkabilecek biri yok.” diye anlatır bunu. Nihayet bir Ermeni papazı onları ayırmaya çalışır.

Son bölümlerde Asadur Astikyan diye bir Ermeni kuyumcunun adı geçer. Yine son bölümlerde arkadaşıyla gittiği bir gazinoda bir Rum aileden bahseder. Kendi aralarında eğlenerek yemek yerler ve bu iki arkadaşın çok sesli konuşmalarına gülerken bakarlar.

3.14.Son Sığınak:

Romanın başkişisi Süleyman Bey, bir tren yolculuğu esnasında tanıştığı Makbule adlı bir taşra ses sanatçısı ile ve eski arkadaşları ile bir tiyatro kurar: Yeni Türk Tiyatrosu. Bu tiyatro, repertuarı ve oyuncularıyla Darülbedayî’ye rakip olacaktır. Sponsorları Servet Bey’le beraber kadro oluştururlar ve turneye çıkarlar ama Servet Bey bir süre sonra ayrılır ve onlar da ilk iddialarından cayarak neredeyse karın tokluğuna “son sığınak” belledikleri bu tiyatroyu ayakta tutmaya çalışırlar.

Tren bozulunca bir kasabada konaklarlar. Burada trenden inen yolcular arasında Süleyman Bey de, birini görür. Bunun bir Ermeni tüccar olabileceğini düşünür. Oysa bu eski okul arkadaşlarından biridir. Onu okul yıllarından Macar bir artistle oynarken hatırlar.

Süleyman Bey, Kuledibi'nde bir Yahudi pansiyonunda oturur. Madam Rebeka adında bir kadın odasını derleyip toplar. Tahtakale'de bir büyük dükkânda kâtiplik yapmaktadır. Bu işi de Yahudi bir okul arkadaşı bulmuştur.

Makbule, hikâyesini Süleyman'a anlatırken, o devirde Kamelyalı Kadın'ın halk arasındaki etkisini de görürüz: " Odalara kapanarak Arman! Arman! diye feryat ettiğini duyan annesi onun bir gavura âşık olduğunu sanarak telaşa düşmüştür." Bu olaya bağlı olarak yazar o devirde yaşanan bir olayı anlatır: "O senelerde Şehzadebaşı'nda bir olay olmuştur. Bir Türk kızı, mahalledeki Rum bakkalın oğluyula sevişiyor, İzmir'e kaçıyorlar, oğlan Müslüman oluyor. Allah'ın emriyle evleniyorlar, ama yiyecekleri yoktur. El ele verip Anadolu'nun içine doğru yürüyorlar ve tiyatroculuğa başlıyorlar. Bu defa oğlan Müslüman'dır ama kız birçok yıllar sonra Eskişehir'de yakalanıncaya kadar, bir Rum ismiyle sahneye çıkıyor."

Turnede işler iyice kötüye gider. Gittikleri bir şehirde alay edilirler. Ve bu durumun acısını hissederler hep beraber: " Baktım, herkeste aynı hüznün var. Bir Çingene alayı gibi yüzüzleştiğimizi sandığımız halde hepimizde izzetinefis vardı..."

Romanın sonlarında bir Kürt köyü yakınlarından geçerler. Derede Kürtlerle beraber gülüp eğlenirler.

4. Sonuç

Fethi Naci, onu "Türk Romanının Eleştirel Gerçekçiliğinin Öncüsü" (Naci,2011:1) olarak kabul ederken, Olcay ÖnerToy da onu Halide Edip ve Yakup Kadri ile oluşturacağımız üçlü içinde en fazla Anadolu'yu ve Anadolu halkının sorunlarını işleyen yazar olarak görmektedir. (ÖnerToy, 1984: 18) Ayrıca Reşat Nuri'nin romanlarında kullandığı öğretmen karakterini de düşünürsek yazarın gayrimüslimlere ve yabancılara olan insancıl yaklaşımı daha sağlam bir temele oturur. Anadolu'yu da İstibdat yıllarını da Cumhuriyet sonrasında da anlatırken aslında hep toplumsal sorunlara değinmiş kimi zaman çözümü aydında, öğretmende aramış, en önce temel sorunlarımızın çözülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ona göre toplumsal meseleler halledildikten sonra- namus, yaftalama, bilim ve eğitim ihtiyacı gibi toplumun yaşamsal sorunları- hep beraber huzur içinde yaşanabilir.

Karakter ya da tipleri incelerken yaşadıkları mekânları incelemek onlar hakkında önemli ipuçları verir. Bu anlamda, yazarın neredeyse bütün romanlarında ortak olarak kullandığı kapalı mekânlar gayrimüslimlerin işlettiği pansiyonlardır. Açık mekânlar da bu pansiyonların bulunduğu gayrimüslim mahalleleridir. Bu mekânlar genellikle gürültülü, neşeli resmedilmiş, pansiyon sahibi kadınların mutfak konusundaki becerikliliklerinden ve temizlik alışkanlıklarından bahsedilmiştir.

Hemen hemen tüm romanlarında gayrimüslimlere yer veren Reşat Nuri, sanki okura kozmopolit bir ülkede barış içinde yaşayabildiğimizin fotoğrafını çekmek, okuru bu fotoğrafla ikna etmek istemektedir. Asıl olan insandır. Anadolu ya da İstanbul her neresi olursa olsun kültür beraber oluşturulmuştur. Yazarımızın incelediğimiz romanlarında pansiyon ya da otel işletmeciliği, terzilik gibi mesleklerle uğraşan kişiler gayrimüslimlerdir. Hakikaten de romanların geçtiği devirlerde durum budur. O halde gayrimüslimlerin ve yabancıların ayıklandığı bir Türk toplumu bu açılardan eksik kalacaktır. Oysa her birinin kattığı zenginliğe toplumun genel olarak ihtiyacı vardır. Görüldüğü gibi yazar, Anadolu, mücadele konusunu işlerken hümanist bir anlayış benimsemiştir.

KAYNAKÇA

- ENGİNÜN, İnci (2010). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. bs
GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1957). *Acımak*, İstanbul: Tan Matbaası, Yeni bs.
GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1957). *Akşam Güneşi*, İstanbul:Nurgök Matbaası, 4. bs., , 19
GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1968). *Ateş Gecesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, Yeni bs.
GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1993). *Çalılıkusu*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 38. bs.,

- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1958). *Eski Hastalık*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, Yeni bsi
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1964). *Gökyüzü*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 3. bs.,
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1960). *Harabelerin Çiçeği, Eski Ahbap ve Boyunduruk*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2. bs.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1961). *Kavak Yelleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1. bs.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1957). *Kızılca Dalları*, İstanbul: Nurgök Matbaası, Yeni bs.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1958). *Miskinler Tekkesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, Yeni bs.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1961). *Son Sığınak*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1.bs.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1984). *Yeşil Gece*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 9.bs,
- KUDRET, Cevdet. Türk (1987). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 5.bs.
- MİLLAS, Herkül (2000). *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları
- NACI, Fethi. (2011). *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- ÖNERTOY, Olcay (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- TİMUR, Taner (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2.bs.
- UYGUNER, Muzaffer (derleyen) (1993), Ankara: Bilgi Yayınevi, 2.bs.